

Miten *kirjani* ovat syntyneet

Hassan Blasim
Pauliina Haasjoki
Anneli Kanto
Katja Kettu
Hanna-Riikka Kuisma
Sirpa Kähkönen
Laura Lindstedt
Miki Liukkonen
Antti Nylén
Aki Ollikainen
Maria Peura
Mikko Rimminen
Harry Salmenniemi
Saila Susiluoto
Petri Tamminen
Johanna Venho
Jukka Viikilä
Jaakko Yli-Juonikas

Ville Hänninen | wsoy

MITEN
KIRJANI OVAT
SYNTYNEET

*

Ville Hänninen

WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖ
HELSINKI

Kiitos: WSOY:n kirjallisuussäätiö.

© VILLE HÄNNINEN JA WSOY 2023
WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖ
ISBN 978-951-0-47845-5
PAINETTU EU:SSA

Lukijalle

Ensimmäinen *Miten kirjani ovat syntyneet* -sarjan teos ilmestyi WSOY:ltä vuonna 1969. Sen toimitti Ritva Haavikko (silloin vielä Rainio), kuten kolme seuraavaakin kirjaa. Pohjana olivat kirjailijoiden yliopistolla edellisenä syksynä pitämät esitelmät.

Ensimmäisen osan kirjailijat tuntuvat tulevan aivan toisesta ajasta: muun muassa P. Mustapää, Aale Tynni, Lauri Viljanen, Tuomas Anhava ja Eeva-Liisa Manner kertovat teoksistaan ja polustaan kirjailijana. Sen jälkeen teoksia ilmestyi vuoteen 2012 asti jokseenkin kymmenen vuoden välein.

Kirjoista kuvastuu sukupolvien kierto, mutta myös kirjallisuuden ajaton luonne. Suurta osaa viiden edellisen *Miten kirjani ovat syntyneet* -teoksen kirjailijoista luetaan yhä, ja monet lukeutuvat jo perustellusti klassikkokategoriaan.

Koska Markku Turusen toimittamasta teoksesta *Miten kirjani ovat syntyneet* 5 alkoi olla kymmenisen vuotta, ehdotin kustantajalle sarjan herättämistä henkiin. Mietin kuitenkin, että haastattelumuoto voisi toimia tällaisessa yhteydessä. Vaikka sanoma- ja aikakauslehdissä on paljon kirjailija-haastatteluja, niissä puhutaan yllättävän vähän itse teoksista ja vielä vähemmän niiden estetiikasta. Lehtihaastattelut ovat

myös lähes poikkeuksetta varsin lyhyitä ja aikaan sidottuja. Taiteen, kielen ja kielellistämisen sijaan niissä puhutaan usein kirjojen teemoista. Toki nekin ovat osa kirjoja, mutta halusin keskustella enemmän ilmaisusta ja kirjoittaa henkilökuvien sijaan taiteilijakuvia. Näitä kahta lajityyppiä ei voi tietenkään täysin erottaa toisistaan, mutta olen keskittynyt haastatteluisia kirjoihin. Kyllä sieltä ihminenkin pilkkottaa.

Suomalaisen kirjallisuuden taso on korkea ja kenttä laava. Suomen Kirjailijaliittoon kuuluu tätä kirjoittaessa 860 kirjailijaa. Samanlaisia kirjoja olisi voinut koostaa useita eri kokoonpanoilla, eikä laatu olisi kärsinyt. Oman valintani pohjalla oli paitsi subjektiivinen näkemykseni työn laadusta myös arvio laajemmasta merkityksestä. Moni osaava tekijä putosi listalta viime tingassa. Toivonkin, että sarja jatkuu, ottaa ehkä uusia muotoja ja saa rinnalleen muita yrityksiä nykykirjallisuuden läpileikkauksiin. Erilaiset taiteen yleisesitykset ovat tarpeellisia, vaikka niitä tehdään vähemmän kuin viime vuosisadalla.

Koska sarjassa on ilmestynyt aiemmin viisi osaa, lähes kaikki keskeiset yli kuusikymmenvuotiaat kirjailijat osallistuivat jo niihin. Se mahdollisti minulle tarkemman rajauksen. Halusin keskittyä kirjailijoihin, joiden ura on jo nyt riittävän pitkä retrospektiiviseen tarkasteluun, mutta edessä on jopa vuosikymmeniä lisää, jos hyvin käy ja motivaatio säilyy. Kirjan virkaiältään vanhimman kirjailijan Sirpa Kähkösen esikoisromaanin *Kuu taskussa* ilmestyi vuonna 1991, virkaiältään nuorimman kirjailijan Aki Ollikaisen *Nälkävuosi* vuonna 2012.

Haastatteluissa kohtasin työteliään ihmistyyppin, joka suhtautuu työhönsä intohimoisesti ja vakavasti. 18 haastattelun mitassa moni asia toistuu ja alkaa korostua. Yksi niistä

liittyy kustannustoimittajiin, joiden merkitys osoittautui odottamaanikin suuremmaksi. Kirjailijan työ on yhteiselo omien tekstien kanssa, ja tutun ulkopuolisen valistuneet kommentit ovat parhaimmillaan kullan arvoisia. Toinen liittyy huumoriin. Kuten kaikissa taiteissa, myös kirjallisuudessa on valtavasti huumoria, mutta kielellisyydessään se on usein melko huomaamatonta, usein kieron monitulkintaista.

Kunkin haastattelun lopussa on kirjallisuusluettelo. Olen jättänyt selkeyden nimissä esimerkiksi näytelmät pois, jollei niistä ole erillistä kirjajulkaisua.

Kiitän WSOY:n kirjallisuussäätiötä apurahasta ja kääntäjä Sampsa Peltosta Hassan Blasimin tulkkina toimimisesta.

Kiitän myös kaikkia haastattelemani kirjailijoita. Tein kirjan pitkät pohjahaastattelut kesällä 2022, jolloin tajusin käytännössä, että kirjailijat asuvat onneksi muuallakin kuin Helsingin kantakaupungissa. Pääsin näkemään Poria, Jyväskylää, Tamperetta, Sammattia, Lohjaa, Vääksyä, Turkua, Espoota ja useita pääkaupungin lähiöitä.

Jos se olikin kesälomani, se oli hyvä loma.

Helsingin Puotilassa 26.2.2023

Ville Hänninen

SIRPA KÄHKÖNEN

Pikku Pietarin pihamaalta suureen Pietariin

Sirpa Kähkönen kuvaa romaaneissaan historian maahan poljettuja ja ojaan heitettyjä. Kansallisarkiston kanta-peikko ajattelee kirjojaan kuin suurena keskiaikaisena kuvakudoksena.

Vuonna 2014 ilmestyneen *Graniittimiehen* jälkeen Sirpa Kähkösen kerronta ei enää suostunut taipumaan aiempiin asentoihin. Kirja oli pakko kirjoittaa eri lailla. Se muutti myöhempiäkin teoksia.

»En pystynyt enkä halunnut pystyä samanlaiseen kerrontaan kuin aiemmissa kirjoissani. Kuopio-sarjassa käytin kaikkitietävää kertojaa, mutta sitten se kuoli. Yritin herättää kertojaa henkiin kaikin tavoin, mutta sepä vain makasi kuolleena maassa eikä suostunut mihinkään yhteistyöhön», Kähkönen kuvaa tunnetuimman kirjansa syntyvaiheita.

Graniittimiehestä tuli muutenkin käännekohta vuonna 1964 syntyneen Kähkösen uralla. Hän sijoitti aiemmat kuusi aikuisten romaaniaan 1920–40-lukujen Kuopioon. Nyt kerronta siirtyi maailmansotien väliseen Pietariin/Leningradiin, ja maailmanhistorian tapahtumat tihentyivät teksteihin aiempaakin voimakkaammin. Myös ulkopuoliset huomasivat *Graniittimiehen* erityisyyden. Romaania kiittivät niin kriitikot

kuin lukijat. Kirja nostettiin ehdolle Finlandia-palkinnon saajaksi kuten sitä ennen romaani *Lakanasiivet* (2007), tietokirja *Vihan ja rakkauden liekit* (2010) ja sen jälkeen romaani *Tankkien kesä* (2016).

Kähkönen kuvaa *Graniittimiehe*sä Suomesta Neuvostoliittoon muuttaneita poliittisia pakolaisia, joilla ei ollut toimintamahdollisuuksia sisällissodan jälkeen. Hän oli perannut aihepiiriä jo tietokirjallaan *Vihan ja rakkauden liekit* (2010). Nyt Kähkönen kulki fiktion ehdoilla ja mahdollisuuksilla, ja kerronnasta tuli aiempaa sirpaleisempaa.

»Kirja kuvaa ideologian menetyksen tunnetta, joten siihen sopii kahden erilaisen kerrontatavan törmäytys. Kun Suomesta muuttaneiden sosialistien yhteisö on vielä jollain tapaa ehjä, kuvaus tapahtuu minäkertojan kautta. Kun yhteisö alkaa hajota ja tapahtumat muuttuvat koko ajan kauhistuttavammiksi, kaikkitietävä moninäkökulmainen kertoja astuu esiin.»

»*Graniittimiehestä* lähtien kirjoittamiseeni on tullut faulknerilaisia minämonologeja. William Faulknerin romaani *Kun tein kuolemaa* onkiutui esiin *Graniittimiehen* jälkeen ja on osaltaan vaikuttanut. Kahta vuotta aiemmin ilmestynyt *Hieta-kehto* jätti hyvästit tietäväiselle ja ohjaavaiselle kertomiselle. Olin käynyt omaiseni kohtalon järkyttävästi läpi romaanin kautta, eikä paluuta ollut.»

Eikä ollut paluuta Suomen 1920–30-lukujen kommunisteillakaan sen jälkeen, kun he ylittivät nuoren valtion rajan. 1920-luvun alun Neuvostoliitto kadotti nopeasti ihanteensa, ja moni Suomesta lähtenyt vallankumouksen lapsi huuhtoutui pesuveiden mukana. Toivoa ylläpidettiin »sitten kun»-ajattelulla. Stalinin 1930-luvun suuret puhdistukset olivat vasta edessä päin, mutta ajatus utopiavaltioista horjui jo vakavasti. Kähkönen tuo hahmojensa pelot ja epäilykset esiin ja

kuvaa vallankumouksen kaksitahoista luonnetta. Oikeissa valta-asemissa olleille puolueen jäsenille se merkitsi jopa yltyäkylläisyyttä. Maalaiset, naiset ja katulapset saattoivat puolestaan joutua täysin poljetuiksi.

Kähkönen pohti aihetta vuosia. Hän mietti, miten kuvata petosta, jonka järjestelmä suoritti idealisteja kohtaan.

»Järjestelmä ahmi ja hotki ja jauhoi palasiksi tovereita, jotka olivat lähteneet Neuvostoliittoon vilpittömin mielin. Heidän hiljaisuutensa johtui toteutumattomista ihanteista ja tuntui Suomessakin vuosikymmenten ajan.»

Moni pitkään mukana seurannut ja itselle tärkeä aihe muuttuu ennen pitkää tuskalliseksi toteuttaa. Niin kävi Kähkösellekkin. Vaikka hän koki *Graniittimiehen* suorastaan elämäntehtäväkseen, mitään hyvää ei syntynyt pitkään aikaan.

»Mietin, olenko mielipuoli, kun yritän kirjoittaa Pietarista. Moni oli jo kirjoittanut kaupungista kirjallisia klassikkoja, ja en ole edes asunut siellä. Tuntui kuitenkin tärkeältä nostaa esiin pientä suomalaisten joukkoa, joka koetti pitää hetken kiinni tuulisesta graniitista ennen kuin myrsky vei mensesään. Ei heistä ollut romaaneja kirjoitettu.»

Kähkönen epäroi jo Kuopio-sarjan ensimmäisissä teoksissa, rohkeneeko tarttua omakohtaiseen aihepiiriin. Kirjailijuuteen askellus on kaikkienensa ollut määrätietoista mutta hiukan pelokasta. Opiskelijavuosinaan Kähkönen oletti päätyvänsä jonkinlaiseksi tutkijaksi tai vapaaksi intellektuelliksi.

»Haaveilin runoilijuudesta Edith Södergranin ja Saima Harmajan hengessä ja pohdin yskiväni itseni hautaan. Tein myös toimittajan ja kustannustoimittajan töitä. Erityisemmin en pyrkinyt tulemaan miksikään. Olen vanhan yliopistolaitoksen tuote. 1980- ja 1990-luvuilla mielessäni olivat vain vapaa ajattelu ja jonkinlainen kirjoittaminen.»

»Elättelin ajatuksia aikuisten proosan kirjoittamisesta, mutta en löytänyt sopivia tarinoita. Historiaan sukeltaminen kuten proosakenttäkin tuntuivat vielä 1980-luvulla perin miehiltä. Meret ja haavikot olivat äänessä.»

Kähkönen sanoo kirjoittamisen hinkunsa kohdistuneen aluksi niin, että hän oli yksi Kansallisarkiston kantapeikoista.

»Luin 1990-luvun alussa avautuneita Etsivän keskuspoliisin/Valtiollisen poliisin arkistoja ja Kansalliskirjastossa hirtittävät kilometrit sanomalehtien mikrofilmejä. Pyörittelin rullia päiväkaudet. Silti oli sattumanvaraista, löytyykö mitään. Nyt aineistoja on digitoitu, ja vastaus voi löytyä sekunneissa.»

Kähköstä kiinnostanut ja myöhemmin monelle kirjalle olennaiseksi muodostunut Tammisaaren pakkotyölaitoksen arkisto sijaitsi Hämeenlinnan maakunta-arkistossa. Pakkotyölaitos jatkoi sisällissodan vankileirin jälkeen vasemmistolaisesta toiminnasta tuomittujen vankilana, jota kutsuttiin myös »Tammisaaren yliopistoksi». Se oli toiminnassa 1920-luvun alusta 1930-luvun loppuun saakka.

»Vuosien 2009 ja 2010 välisenä talvena istuin maakunta-arkistossa pitkää päivää aina sulkeutumiseen asti ja kaivoin *Vihan ja rakkauden liekkeihin* aineistoa. Talvi oli kylmä ja luminen, junat usein myöhässä. Näin isoista lasi-ikkunoista, miten ihmiset puskiivat eteenpäin tuiskussa. Panin lisää vaatetta päälle, ja kaivostyö jatkui.»

Kähkönen oli tässä vaiheessa jo tehnyt nuortenkirjat *Kuu taskussa* (1991) ja *Lukittu lähde* (1994) ja saanut esikoisestaan lastenkirjallisuuden valtionpalkinnonkin, mutta tiesi vasta Kansallisarkistossa osuneensa emäsuoneen. Kysymyksiin alkoi tulla vastauksia, jotka poikivat lisää kysymyksiä. Kaunokirjallisuus tuntui parhaalta tavalta käsitellä niitä. Oivallus johti nyttemmin yhdeksänosaiseksi kasvaneeseen Kuopio-

sarjaan, *Graniittimieheen* ja *Vihan ja rakkauden liekkeihin*. Kaikkia yhdistää eriasteisen omakohtaisuuden lisäksi tarkka tutkimustyö.

Kähkönen tosin korostaa kolikon kääntöpuolta. Hän nimenomaan ei ole tutkija, vaikka käyttää tutkimuksellisia menetelmiä.

»Vaihdoin pääaineeni Tampereen yliopiston kirjallisuustieteestä Helsingin yliopiston yleiseen historiaan. En koskaan valmistunut, mutta tutkijan asenne ja intohimo jäivät. Koin akateemisen kirjoittamisen itselleni kahlitsevaksi. Vapaana kirjoittajana voin myös helpommin hyväksyä, että työ on nyt valmis ja voin myöhemmin palata siihen uusista näkökulmista.»

Kähköselle alkoivat hiljalleen hahmottua mikrohistoriallisen lähestymistavan mahdollisuudet kaunokirjallisuudessa. Kuten virolainen Jaan Kross, hän koskettaa yleisinhimillisillä havainnoilla muttei tingi liiaksi historiallisesta tarkkuudesta.

»Kaunokirjallisuudesta saan tutkimuksen ja kirjoittamisen hyvät puolet. Voin edelleen penkoa arkistoja mielin määrin, mutta ennen kaikkea voin liikkua likimääräisyyksissä. Romaanimuoto mahdollistaa, että voin kehittää teorioita: mitä mahdollisesti tapahtui? Kaikkea ei ole tarpeen ankkuroida tiukasti. Se mahdollistaa vapaamman ajassa liikkumisen.»

Aluksi Kähkönen oli likimääräisyyden suhteen varovainen. Hän pyrki selvittämään kaiken jopa liioitellun tarkasti. Ei ollut varaa »jäädä kiinni», varsinkaan sotakuvausten yksityiskohdista. Naisia on vasta 2000-luvun kuluessa alettu pitää yhtä pätevinä »niiden aiheiden» kuvaajana kuin miehiäkin. Esimerkiksi Katja Ketun, Heidi Köngäksen ja Jenni Linturin romaanit on otettu positiivisesti vastaan, mutta uransa alussa Kähkönen koki todistelun tarvetta.

»Ulla-Lena Lundberg sai *Marsipaanisotilaasta* 2000-luvun alussa hyvin tyyliä kritiikkiä. Sävy oli, että saattaisi olla parempi, jos naiset eivät kirjoittaisi sodasta.»

»Eeva Joenpellon, Kaari Utrion ja Eila Pennasen merkitys työlleni on ollut suuri. Dramaattisesti ratkaisevin oli Eeva Kilven *Rajattomuuden aika*, jonka ilmestyminen osui 2000-luvun alkuun. Tajusin, ettei tällaista ollut tehnyt kukaan. Kirja meni uudella tavalla hävitettyyn maisemaan, josta ei pitkään aikaan voinut puhua. Muistaminen ja menetys ovat minulle kaunokirjallisuuden ydintä.»

»Sain äskettäin viestiä mieslukijalta. Hän kertoi seuraneensa urani alussa töitäni ja pohtineensa sovinnaisesti, mitä minun kaltaiseni tyttö voi tietää sodasta – ja kuinka käänsi lukiessaan kelkkansa. Kohteliaisuus tuntui myrkylliseltä, koska tunnistin siinä jotain omistakin ajatuksistani. Etten muka voisi kirjoittaa 'vähäpätöisistä' naisista ja lapsista saati rintamalla olevista miehistä.»

Kähkönen muistuttaa, että Tammen Keltaisen kirjaston 150 ensimmäisestä kirjasta kaksi oli naisen kirjoittamia, ja vielä 1980-luvullakin miesvaltaisuus oli vähentynyt vain hieman.

»Naiset – ja työväenluokkaiset kirjailijat – olivat pitkään syrjässä kirjallisuuden valokeilasta. Ennen naiset koulutautuivat, mutta eivät päässeet ammattiin kiinni. Kun tein Jaana Iso-Markun kanssa *Valoa ja varjoa* -kirjaa, hoksasin, että Arabian taideosaston kultakauden opiskelijoissa oli yhtä lailla naisia kuin miehiäkin. Silti virkkalat ja kaipiaiset nousivat esiin. Miehistä leivottiin neroja. Sama näkyi arkkitehtuuriosastolla. Nainen saattoi neron varjossa olla enintään 'hiljainen puurtaja'.»

»Minullakin kesti kauan kypsyä omaksi itsekseni. Tajusin vasta vuosien jälkeen itselleni kirjallisesti tärkeät kysymykset

enkä sitten lakannutkaan kysymästä niitä. Pohdinnoilleni oli oikeutus. Onneksi nykyään naisten asema on parantunut ja nerokulttikin hälventynyt.»

2000-luvun alussa asenne kuitenkin vielä eli ja teki Kähkösestä ylivirittyneen. Kun Kuopio-sarjan toinen romaani *Rautayöt* (2002) oli jo painossa, hän alkoi nähdä painajaisia.

»Heräsin kauhun tunteisiin. Yhtenä yönä mietin, oliko Sortavalan Karjalankatu sen niminen jo kirjassa kuvamaanani ajankohtana. Nousin sängystä ja tarkistin asian lasittunein silmin. Oli, joten menin takaisin nukkumaan. Toki yksityiskohtien kuuluukin mennä oikein. *Lakanasiipien* kanteen oli vähällä tulla saksalainen Stuka neuvostoliittolaisen pommikoneen sijaan. Ei Kuopiota tietenkään Stukilla pommitettu...»

Kuopio on Kähkösen tärkein kirjallinen kaupunki. Syynä on riittävän läheisyyden ja etäisyyden yhdistelmä. Kähkönen on kotoisin Kuopiosta ja helsinkiläistynyt, mutta tahtonut silti kirjoittaa kaupungin kohtaloista parin vuoden välein.

»Hakkasin kaupungin katuja kehooni aikoinaan niin, että se kirjoittui minuun. Kaupungin olemuksen ja maantieteen hallinta vahvisti omaa ääntäni, kuten myöhemmin tutustuessani Pietariin. Mutta jos olisin jäänyt Kuopioon, en ehkä olisi tullut kirjoittaneeksi kaupungista enkä samalla lailla. Kaikki olisi ollut lähempänä ja kaupunkikuvan muutokset olisivat tuntuneet luonnollisemmilta. Ehkä läheisyys olisi lisännyt arkuutta ja olisin ollut kommenteille altis.»

Matkan päästä näkyi vain kirjoittamisen vapautta. Kuopio-sarjassa Kähkönen on uskaltanut kertoamaan fiktion suodattimen läpi sukunsa vaiheita ja muotoillut suurimittaisen kuvauksen suomalaisessa mittapuussa melko kookkaan kaupungin poliittisesta kehityksestä ja rakennemuutoksesta.

Sarjan teokset – kuvatusta ajankohdasta riippumatta – asettuvat pienen ihmisen puolelle, luonnonilmiöiksi tarjoutuvia teknis-taloudellisia kehityskulkuja vastaan. Tallotut jäävät herkästi menestyjien ja politikoinnin alle.

»Historian hävittäminen purkamalla on vaikeampaa, kun se elää ihmisten mielissä. Erityisesti työväenkulttuuria on tuhottu vaikenemalla. Vääryyksistä muistuttaminen ei kuitenkaan ole ruikuttamista, eikä tavallisen kansan kuvaaminen sen romantisoimista. Elämästä puutaloissa on joskus kirjoitettu pittoreskiin tapaan à la *Pikku Pietarin piha*, mutta totta kai siihen kuului myös katkeria ja raskaita hetkiä. 1900-luvun työläiselämää ei ehkä kuvattu missään vaiheessa neutraalisti, ja median suhde aiheeseen oli parhaimmillaankin ristiriitainen», lapsena itsekkin puutalokortteleissa asunut Kähkönen pohtii. Ne on sittemmin purettu.

Kähkönen sanoo, että tunnemaailmojen kuvaus ja muutosten seuraaminen henkilökohtaisesta näkökulmasta on kaunokirjallisuuden ominta aluetta.

»Olen vasta viime vuosina tajunnut, miten paljon kärsimystä näin lapsena ympärilläni. Se on suorastaan taiteen polttoaine, teos teokselta haen kysymyksiini sumeita vastauksia. Sarjamuoto toimii tähän tarkoitukseen hyvin, vaikka jokainen teokseni onkin syntynyt omalla metodillaan.»

Ennen *Graniittimiestä* kaksi Kuopio-sarjan kirjaa olivat muodoltaan vuorokausiromaaneja. Kähkösestä romaanien tekemisessä mielenkiintoisinta on tutkia aikaa.

»Ajatuksenani on ollut, että mitä vähemmän aikaa romaanin pintarakenteessa kuluu, sitä enemmän romaaniin alkaa mahtua ikuisuutta ihmisten muistojen ja paikan historian kautta. Niiden tutkimiselle on paradoksaalisesti enemmän tilaa.»

Sarjan viimeisimmät kirjat kokeilevat muullakin kuin ajalla. *Tankkien kesä* etenee monologisella näkökulmatekniikalla: välillä äänessä ovat ihmisten lisäksi puut, puro ja purkupäätöksen saanut talokin. Moniäänisyys törmää historian tositapahtumiin, muutamaan elokuun 1968 päivään, jolloin Varsovan liiton tankit vyöryivät Prahaan ja monen idealistin lapsuus loppui. Tilanne oli niin jännittynyt ja ristiriitainen, että esimerkiksi SKP ei rojhennut järjestää 50-vuotisjuhliiaan.

Kähkönen kuvaa purevasti, miten aatteellisten ristiriitojen ja raadollisen puoluepolitiikan vuosina pidetty ajanjakso oli myös kyseenalaistamattoman »edistyksen» eli purkupoliittisen realismin aikaa. Historia jyrättiin matalaksi kaikilla rintamilla.

Tankkien kesä ja sitä seuranneet *Muistoruoho* (2019) ja *Vihreä Sali* (2021) eroavat Kuopio-sarjan aiemmista teoksista siinäkin mielessä, että Kähkönen kirjoittaa niissä ajasta, jolloin on itse elänyt. Aiemmat romaanit peilaavat yksilöiden kohtaloita 1900-luvun historian suuriin linjoihin, mutta pitäytyvät kylmää sotaa edeltävissä vuosissa.

»En tietenkään ollut 1960-luvulla aikuinen tai seurannut uutisia, mutta miljööt ja ihmiset jäivät vahvasti mieleen. Lapsuusmuistojen omakohtaisuus vei tyyliä lähemmäs Patrick Modianoa.»

Modiano tulee mieleen myös *Muistoruhosta* (2019), joka rinnastaa voimakkaasti eri sukupolvet. Vaikka kyse on romaanista, tekstissä on omakohtaisuuden hehkua. Kähkönen toimii menneisyyden viestintuojana. Yhtenä Kähkösen tuotannon loimilankana näkyikin ylisukupolvisuus. Monet yksilölliset ja yhteisölliset traumat purkautuvat vasta vuosikymmenten jälkeen ja siirtyvät raamatullisesti seuraaville polville.

»Näen tämänkin kaunokirjallisena. Menetykseen voi tarkentaa monella tavalla. Minun lähtökohtaani on vaikuttanut paljon, että Kuopiosta ovat kadonneet kaikki ne talot, joissa asuin tai joissa sukuani asui, paria 1970-luvun elementtitaloa lukuun ottamatta. Kun ei voi palata lapsuutensa paikkoihin, alkaa käsitellä menetystään. Pienessä uhmassa olen rakentanut kadonnutta elämänmuotoa takaisin. Monille lukijoille tämä on tärkeää, vaikeivat he olisikaan asuneet Kuopiossa, sillä arkisten ympäristöjen suuri myllerrys tapahtui samaan aikaan kaikkialla Suomessa.»

Kuopio-sarjan pohjalla pilkottaa myös isovanhempien kohtalo. Kähkösen kommunisti-isoisä joutui Tammissaaren pakkotyölaitokseen poliittisena vankina 1920-luvun lopulla ja uudelleen vuonna 1932. Eikä aikaakaan, kun koitti toinen maailmansota. Perheen pyörittäminen jäi isoäidin harteille.

Sarjan ensi osissa tätä puretaan tarinalla, joka etenee 1920-luvun lopulta toisen maailmansodan loppupuolelle. Myös *Vihan ja rakkauden liekit* ja *Graniittimies* ovat pohjimmiltaan kasvaneet samassa tarinametsässä.

»Suullinen historia kertoo aina sellaista, mitä virallinen historiankirjoitus tai kouluopetus välttelevät. Poliittisista vangeista ja vankileireistä ei juuri puhuttu julkisuudessa, mutta vähitellen sain ukkini tarinan selville. Suvun naiset kuiskailivat tapahtumista eri tavoin, ja myös ukki purki tapahtumia erilaisten satujen muodossa. Näiden arvoitusten perässä sinne arkistoon 1990-luvulla juoksin ja havaitsin suureksi yllätyksekseni, että suvun naisten intiimillä kielellä kertomat tapahtumat löytyivät asiakirjoista virallisella kielellä kerrottuina», Kähkönen muistelee.

Psykoanalyysissä puhutaan siirtymätaakasta, jota yksilö kantaa useankin polven takaa. Ensimmäisinä elinvuosinaan

paljolti isovanhempiensa kasvattama Kähkönen tunnistaa taakkansa ja on myös oppinut pitämään taustaansa voimavarana.

»Olin isovanhempieni hoidettavana päivittäin ihan pienestä vauvasta nelivuotiaaksi. Isoisäni oli kielellisesti hyvin lahjakas ja halusi myös minun oppivan lukemaan ja kirjoittamaan. Taito paljastui, kun luin television tekstejä nelivuotiaana. Vanhempani kauhistuivat: mitä kaikkea se on jo ehtinyt nähdä!»

Kähkönen sai isoisältään paljon lastenkirjoja. Sivistys oli arvo ja kirjallisuus intohimo.

»Hän oli tiukasti kiinni suullisessa perinteessä ja kertoi tarinoita. Ne veivät minua kirjojen ja kertomisen pariin. Isoisäni luki esimerkiksi *Seitsemää veljestä* ääneen ja neuvoi, miten voipaperin läpi voi jäljentää kirjaimia.»

Kähkösen vanhempien erilaisten vaikeuksien vuoksi hänen kasvuolonsa olivat rajut. Lukeminen muodostui piilopaikaksi.

»Elin kirjallisuuden turvallisissa maailmoissa pitkiä aikoja, niissä oli kokonaan toisenlaisia todellisuuksia. *Haikarakalifinuortenkirja* järkytti minua niin kuin hyvä kirjallisuus aina. Vaihtoehtoisessa fantasiassa poika havaitsee kahden maailman olemassaolon. Toinen on kamala ja toinen hyvä. Poika lukittautuu vahingossa väärään maailmaan. Proosallinen, raju ja väkivaltainen kertomus teki minuun vaikutuksen, koska se kuvaa valinnanvapautta ja mielikuvituksen antamia mahdollisuuksia.»

»Piiire ilmenee jalostuneesti kirjoissanikin. Ne voivat päättyä satuttavasti ja kertoa vaikeista asioista, mutta täydellistä toivottomuutta ei jää. Varsinkin Kuopio-sarjassa minulla on ollut tarve rakentaa isompaa maailmaa, johon lukijat voivat mennä ja jäädä pidemmäksi aikaa.»

Kähkönen sanoo halunneensa siirtää eteenpäin sitä hyvää, minkä on kirjoilta saanut. Yksi Kähköselle tärkeä kirjailija on lastenkirjailija Rauha S. Virtanen.

»Hän joutui sotavuosina hoitamaan pienempiä sisarusiaan sillä välin, kun äiti oli töissä. Sisarusten viihdykkeeksi Virtanen kehitti sukuja ja perheitä, kokonaisia maailmoita. Lapset tekivät lehtiä, piirsivät ja kertoivat tarinoita aikuisuuden kynnykselle asti. Samastuin Virtasen muistotilaisuudessa kuulemaani tarinaan, ja se auttoi ymmärtämään hänen luomaansa Seljan perhettä. He olivat tuttuja ja turvallisia henkilöitä, kuten monissa muissakin rakastamissani kirjasarjoissa.»

Toinen Kähköselle tärkeä esikuva on Astrid Lindgren. Kähkönen korostaa, että Lindgreniä on turhan päiten tulkittu vain kivoja kirjoja nakuttaneena lastenkirjailijana.

»Aikuisten ja lasten suhteen psykologista kuvausta ei ole välttämätöntä ajatella lastenkirjallisuutena. Hänen tapaisensa kirjailijat tarjosivat sotien jälkeen tuoreita näkökulmia ja keskittyivät pieniin ihmisiin. Lindgrenin lapsikuva oli sen mukaisesti vivahteikas eikä lainkaan alentuva. Lasta ei kuvattu jonkinlaisena puutarhatonttuna. Pieni tyttö nousi kertomuksen keskiöön ehkä ensimmäisiä kertoja. Lindgren kirjoitti tavattoman monenlaisista lapsista, Vaahteranmäen Eemelistä saariston lapsiin.»

Lindgren kuvasi nimenomaan sopeutumattomia lapsia (ihmisiä). Peppi Pitkätossun anarkistinen ja jopa emansipatorinen luonne kirkasti ajatuksen: tytöt voivat tehdä mitä vain.

»Sukupolveni tarvitsi esikuvia, miten olla aloitteellinen, epäsovinainen ja epäkeskiluokkainen. Ja että sanottiin ääneen, että tytöt ovat yhtä hyviä kuin pojat. Naisen ja tytön kokemuksen keskiöön nostamisen ajatus näkyy omisakin teoksissani ensimmäisestä kirjasta lähtien.»

Kähkönen sanoo kuuluvansa niihin taiteilijoihin, jotka rakentavat yksittäisten teosten sijaan tuotantoa. Teemat toistuvat, vinkkelit vaihtuvat.

»Ajattelen kirjojani isona keskiaikaisena kuvakudoksena, josta näkyy eläimiä, luontoa, asumuksia ja tolkuttomasti ihmisiä eri perspektiiveistä. Kaikki mitä teen, tuntuu minun näkökulmastani osalta kokonaisuutta.»

Ja ehkä niin voi sanoa myös Kähkösen työstä järjestökentällä. Hänen näkyvimmat toimensa ovat liittyneet toisaalta sananvapauteen, toisaalta kirjailijoiden asemaan. Suomen PENin puheenjohtajana Kähkönen uurasti vuosina 2014–18, mistä hän jatkoi suoraan Suomen Kirjailijaliiton puheenjohtajaksi vuosiksi 2018–22.

»Työ yhteisen hyvän puolesta on perintöä maailmasta, josta tulen. Usein taistelu tuntuu vaikealta ja turhalta. Olin eilen Kuopiossa. Jouduin siellä eksyksiin minulle läpeensä tutulla kadunkulmalla. Ruplaksi kutsuttu työväentalo oli purettu enkä enää tunnistanut ympäristöä. Aikoinaan sen hyväksi uhrattiin valtavasti talkoovoimia. Hienon näyttämön ja juhlasalin pelastamiseen ei kuitenkaan ollut varoja, eikä talo kiinnostanut kulttuurihistoriallisena paikkana. Maailma, johon synnyin ja kulttuuri jossa olen kasvanut, on kadonnut.»

Mutta periksi ei vain voi antaa. Kähkösen isoisän äiti oli hyvin uskonnollinen, ja hänen isänsä oli sosialisti. Sieltä nousee retoriikka, joka korostaa uhrautumista ja oman ihokkaan antamista toisille.

»Järjestöissä olen saanut toteuttaa asioita yhdessä ihmisten kanssa ja voinut käyttää kohtalaisen tunnettua kirjailijan nimeäni itselleni tärkeiden asioiden puolesta. Pelkkä oman työn kehittäminen voi urauttaa.»

Sananvapausjärjestö Suomen PENin puheenjohtajuuskausi osoittautui vaativaksi. Pitkään PENin työ koostui siitä, että kirjailijat vetosivat vangittujen kollegoidensa puolesta ja yrittivät saada pienten tekojen kautta muutosta aikaiseksi. Kähkösen kaudella tilanne vaikeutui muun muassa Boris Nemtsovin ja Charlie Hebdo -lehden murhatapausten vuoksi. Terrori-isku Charlie Hebdon toimitukseen aiheutti tarpeen vastata nopeasti kysymyksiin, joihin ei ole nopeita vastauksia.

»Ihmisen uskontoa ei sovi loukata, se on selvää. Entistä selvemältä tuntui kuitenkin, että ilmaisunvapaus on keskeinen perusarvo. Asioiden mutkikkuus jätti syvän jäljen ja tunsin itseni uhatuksi. Meilläkin on paljon ihmisiä, joiden mielestä 'tällaista porukkaa' ei saa puolustaa.»

»Mitä Venäjällä nyt tapahtuu kaikille, jotka uskaltavat vastustaa hallinnon propagandaa? Se sidostuu omaan sukuhistoriaani, että ihmisiä vangitaan mielipiteittensä vuoksi. Kun isoisäni tuli aikoinaan kommunismin aatteellaan esille, häkki heilahti. Häntä lyötiin, ja hänelle pantiin putki nenään. Näkyvillä olemisesta on suvussani uhkaavia ja pelottavia muistoja. Siksi PENin vuodet tuntuivat omassa kehityksessäni dramaattisilta. Oli sanottava ja toimittava, sen minkä voi. Paljoa ei pystynyt, diktatuurien vastustaminen on loputonta työtä. Ehkä on hyväkin, että ihmiset välillä vaihtuvat. Vapaaehtoistyö on hyvin tärkeää mutta myös hyvin uuvuttavaa.»

Kähkönen korostaa, että Suomessa sananvapauden tila on suhteellisen hyvä. Ihmisiä ei vangita tai pahoinpidellä heidän mielipiteittensä vuoksi.

»Täälläkin sananvapauden ala tuntuu kuitenkin kaventuneen. Siirtymä NATO-Suomeen oli hyvin nopea, ja sitä oireillaan varmasti pitkään.»

Alle tuhannen jäsenen Suomen kirjailijaliitto ei ole samalla lailla maailmanpoliittisten jännitteiden armoilla. Viime vuodet ovat kuitenkin olleet kulttuuri- ja etujärjestöille vaikeita.

»Jokainen koronavuosi tuntui vähintään kahdelta. Työ siirtyi uusiin ympäristöihin, ja ihmisillä oli hätää. Yhteiskunnan voimakas huoliretoriikka painoi järjestöäkin. Juuri kun alkoi vähän helpottaa, tuli Ukrainan sota. Taas tuntui, että pitää pidellä maailmaa kasassa.»

Kun haastattelin Kähköstä kesällä 2022, puheenjohtajakautta oli vielä puolitoista vuotta jäljellä. Silloin hän sanoi, että »sitten yhteiskuntapalvelus on suoritettu ja aion tehdä ihan ommii hommii». Jo saman vuoden syyskuussa Kähkönen kuitenkin luopui puheenjohtajuudesta.

»Olin toiveikkaampi jaksamiseni suhteen kuin oli aihetta. Tahto ja realismi eivät kohdanneet. Viidestä puheenjohtajavuodesta kolme oli raskaita koronavuosia. Alan murros on raju», hän kiteytti lokakuussa 2022.

Kähkösen mukaan elämme keskellä valtavaa kirjallisen liiketoiminnan murrosta. Äänikirjapalvelut ja niihin liittyvä alustatalouden logiikka ovat jo muuttaneet voimakkaasti sekä kirjailijoiden että kustantamojen arkea. Ääni- ja sähkökirjoista maksettavat korvaukset ovat selvästi matalampia kuin painetuissa kirjoissa.

»Samanaikaisesti valtiontalous on koronan ja Ukrainan sodan vuoksi pitkään lujilla. Taiteilijat joutuvat perustelemaan yhä uudelleen merkityksensä ja tuen tarpeensa yhteiskunnassa. Jää nähtäväksi, millainen osa kirjailijakunnasta pystyy elättämään itseään tällä työllä. Miten kauan kansalaiset suhtautuvat positiivisesti siihen, että pitää tukea muutakin kuin koulutusta ja terveydenhoitoa, jotka nekin ovat rapautumassa?»

Toisaalta kulttuuri jos jokin liimaa yhteiskuntaa yhteen. Suomen Kulttuurirahaston vuonna 2022 tekemän kyselyn mukaan vastaajat puoluekannasta riippumatta pitävät kulttuuria ja taidetta tärkeänä ja haluavat valtion tukevan sitä.

»Pidän tulosta merkittävänä. Silti olen huolestunut. Miten tuetaan ikääntyvien taiteilijoiden elämää? Miten yhä kasvava kirjailijakunta voi pärjätä? Montako kustantajaa on kymmenen vuoden päästä? Millainen koko ammatti silloin on?»

»Kun aloitin urani, oli itsestään selvää, että kustantamo panostaa kirjailijoihin alkuvaiheessa niin, että löytyy tietty joukko 'loppuun asti' jatkavia tekijöitä. Kun aloitin, oli paljon yksityisiä kirjakauppoja ja pieniä kauppaketjuja. Nyt lähes kaikki ovat lopettaneet, ja koko liiketoiminnan logiikka on perusteisiin saakka ulottuvassa muutoksessa. Itsekin ajattelin pitkään, että voisin päätyä kohtuullisen hyvin myyväksi kirjailijaksi. Sillä sitten porskuttelisin elämäni ehtoopuolelle ja tekisin omia taiteellisia ja tutkimuksellisia kokeilujani. Enää ei ole minkäänlaista varmuutta. Ennen poimi joskus apurahamustikan ja joskus tuli myyvä kirja, mutta mitä kirjallisesta kulttuuristamme on jäljellä kymmenen vuoden päästä? Kuulostaan synkältä, mutta luulen, että kokemukseni jakaa moni ikäpolveni ja nuoremmankin polven kirjailija.»

Miten kirjat syntyvät?

Ville Hännisen *Miten kirjani ovat syntyneet 6* kertoo, millaisia ajatusprosesseja ja työvaiheita romaanin tai runokokoelman työstäminen vaatii.

Kirjan keskiössä ovat pitkät haastattelut, joissa kirjailijat saavat kerrankin puhua täysin rinnoin kirjallisuudesta, kielestä ja teosten maailmoista.

Osa haastatelluista on aloittanut uransa viime vuosituhannen puolella ja kasvanut kukoistukseen hitaammin, osa on löytänyt yleisönsä nopeammin.

Miten kirjani ovat syntyneet 6 -teoksessa kirjailijat Miki Liukkosesta Sirpa Kähköseen ja Hassan Blasimista Laura Lindstedtiin mieltivät valintojaan ja suhdettaan kirjoihin, kirjoittamiseen ja taiteeseen.

9 789510 478455

www.wsoy.fi

86.2

ISBN 978-951-0-47845-5